

УДК 37.091.2 : 330.342.151

Філончук З.В.*

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОСТІР НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття розкриває роль навчально-виховного простору навчального закладу як чинника економічної соціалізації учнівської молоді. У статті визначено сутність та співвідношення понять «економічна соціалізація», «економічна культура», «економічне виховання» стосовно учнівської молоді.

У статті розглянуто процеси економічної соціалізації, економічної освіти та економічного виховання у взаємообумовленій єдності, надано характеристику навчально-виховного простору як педагогічної категорії, запропоновано рекомендації щодо вдосконалення економічної підготовки учнів у навчальному закладі.

Визначено роль управлінської діяльності у процесі економічної соціалізації в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Ключові слова: економічна соціалізація, чинники економічної соціалізації, економічне виховання, економічна культура учнівської молоді.

Становлення особистості підростаючої людини в українській державі відбувається в нових соціально-економічних умовах. Відповідно головним завданням навчального закладу є створення такого навчально-виховного простору, який відповідає потребам суспільства і держави, національній системі освіти; формує всебічно розвинену та соціально адаптовану особистість.

Економіка сучасної України здатна функціонувати через такого суб'єкта економічних відносин, особистісні риси якого відповідають її принципам, – конкурентоздатного, мобільного, компетентного. Отже, актуальності набуває питання економічної соціалізації учнівської молоді.

Економічна соціалізація особистості, яка визначається в широкому сенсі як соціально-психологічний процес входження індивіда в економічну систему суспільства, є надзвичайно важливою як для окремої особистості, так і для суспільства в цілому. Викривлення у цьому процесі заважають не тільки життєдіяльності самої людини, але й суттєво впливають на стан економічної системи всього суспільства.

Економічна соціалізація – конкретно культурне та історичне явище: на кожному етапі історії суспільство вирішує питання, пов'язані з економічною соціалізацією. На переломних етапах соціально-економічного розвитку (на якому, наприклад, перебуває сучасне українське суспільство) вони стають особливо актуальними, як зазначає В. Москаленко [2].

Мета статті полягає у визначенні ролі навчально-виховного простору навчального закладу як чинника економічної соціалізації учнівської молоді.

Економічна соціалізація є відносно новою концепцією. Уперше цей термін було введено в роботах із неомарксистського аналізу соціалізації. Економічна соціалізація невід'ємна від процесу соціалізації в цілому, під яким розуміють процес становлення людини в системі соціально-економічних відносин як компонента цієї системи.

В основі загальнонаукових, психолого-педагогічних ідей соціалізації особистості лежать ідеї Л. Виготського (теорія соціального середовища як визначального чинника виховного процесу), З. Рубінштейна (теорія діяльності як позиції щодо суспільства), Т. Кравченко (виховання як важливий фактор соціалізації), Н. Мойсеюк (становлення особистості в процесі соціалізації).

Сутнісну основу теоретичних досліджень поняття економічної соціалізації склали положення І. Зубіашвілі (про ставлення до грошей як фактору економічної соціалізації старшокласників), В. Москаленко (соціально-психологічний аспект економічної соціалізації), Т. Терюкової (про економічні компетенції), О. Шпака (про економічне виховання учнівської молоді) та інші.

* © Філончук З.В.*

Н. Дембицька вказує на те, що вперше проблема економічної соціалізації в Україні почала досліджуватися в Інституті психології ім. Г. Костюка АПН України співробітниками лабораторії соціальної психології у 2000-2004 роках у межах загальної проблематики особливостей соціалізації учнівської та студентської молоді в умовах трансформації суспільства [1].

Економічну соціалізацію визначають як процес перетворення людини в повноправного члена економічної спільноти. У процесі економічної соціалізації відбувається освоєння індивідом соціального простору, обмеженого господарською діяльністю, формування уявлень про економічні процеси та явища та їх утілення в конкретних формах соціально-економічної діяльності особистості, а також формування її економічної поведінки [10].

На думку В. Москаленко, поняття «економічна соціалізація» можна розглядати як процес входження підростаючої людини в економічну сферу суспільства, як формування у неї економічного мислення, як процес інтеріоризації нової реальності, що включає пізнання економічної дійсності, засвоєння економічних знань, набуття навичок економічної поведінки і реалізацію їх у реальній дійсності [7].

Цілі та завдання економічної соціалізації переважно співпадають з цілями та завданням економічного виховання, оскільки їх методи й засоби використовуються з однаковою метою впливу на економічну свідомість особистості.

В. Москаленко наголошує, що основним механізмом формування економічної культури особистості є соціальна ідентифікація, яка через формування почуття групової прихильності включає індивіда в життя і розвиток соціального організму. У результаті ідентифікації людина набуває властивостей інших людей (зокрема і тих, які характерні для образу «людини економічної»), а також бачить в інших усе більше ознак власного «Я». Групова ідентифікація відіграє основну роль у соціалізації особистості як істоти індивідуальної.

Завдяки ідентифікації людини з еталонним образом «людини економічної» відбувається процес економічної соціалізації як формування економічної культури особистості. Як результат в індивіда формуються певні економіко-психологічні якості, завдяки яким він адаптується до економічних умов життя [7].

У ході дослідження проблем економічної соціалізації молоді, здійснюваного лабораторією соціальної психології Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України, обґрунтовано положення про те, що показником економічної соціалізованості особистості є її економічна культура [1].

Отже, економічна соціалізація як складова соціалізації є процесом входження індивіда в економічну реальність суспільства, становлення економічної свідомості, засвоєння ролей, норм і цінностей економічної поведінки. На економічну соціалізацію індивіда впливають соціально-економічні проблеми суспільства, умови його повсякденного життя тощо.

Досвід показує, що на формування економічної культури учнів як основи економічної соціалізації впливають численні соціальні чинники – школа, сім'я, позашкільні заклади, громадські організації, засоби масової інформації (рис. 1).

Завдяки різним соціальним зв'язкам учень пропускає через свою свідомість певну систему цінностей та оцінок, поглядів та норм, співвідносячи їх з набутим досвідом своєї моральної поведінки [13].

Важливим етапом економічної соціалізації особистості є період навчання у школі, яка залишається центральною ланкою цього процесу. Економічні знання, які отримують учні протягом навчання, спрямовані на те, щоб сформувати у дітей світоглядне розуміння природи ринкових процесів і допомогти їм зрозуміти місце людини в них. Вивчення економіки сприяє формуванню у школярів економічного мислення як форми економічної свідомості та культури.

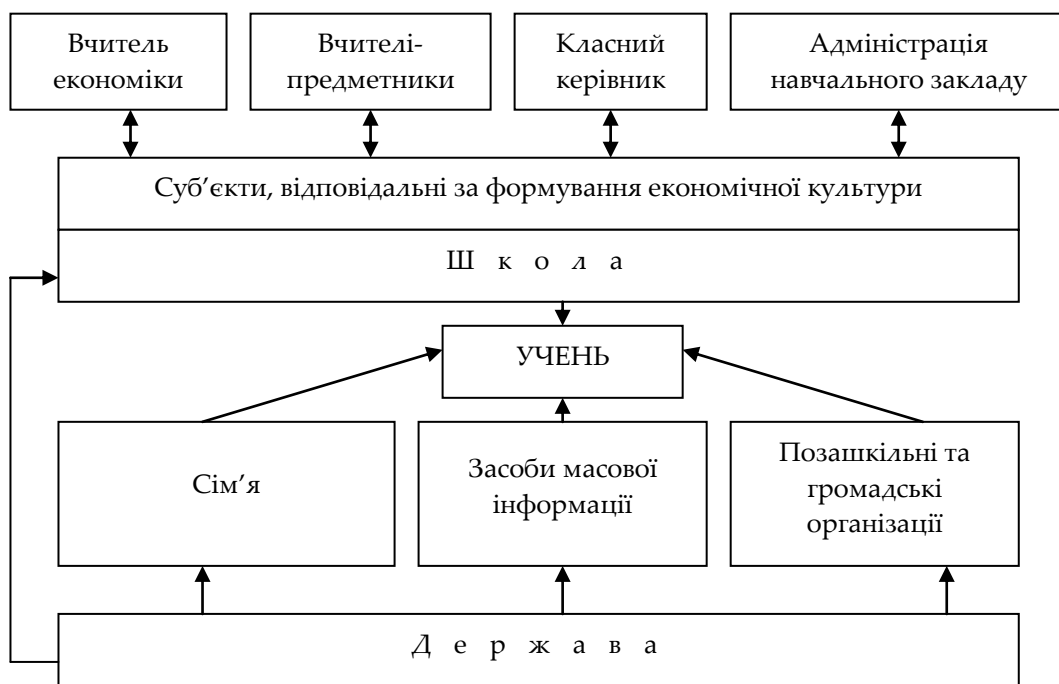

Рис. 1. Чинники формування економічної культури учнів

На підготовку учнів до свідомого, відповідального вибору власної позиції у просторі економічних відносин, а саме на формування в особистості тих психолого-економічних властивостей, які дозволяють їй повноцінно увійти в економічну сферу суспільства, має бути спрямований увесь навчально-виховний процес – вважає І. Зубіашвілі [2].

Отже, у навчальному закладі слід створити такий навчально-виховний простір, який забезпечить чітку систему економічної підготовки учнівської молоді. Для цього необхідно розробити шкільну концепцію (програму) економічної освіти й виховання, в якій передбачити:

- створення єдиного центру економічної освіти в навчальному закладі, який має координувати весь процес;
- забезпечення функціонування кабінету економіки як навчально-методичного та дидактичного центру економічної освіти та виховання;
- створення міжпредметних методичних об'єднань з метою забезпечення взаємодії вчителів-предметників та реалізації міжпредметних зв'язків у процесі економічної освіти та виховання учнів;
- перспективний розподіл годин на вивчення економіки, зокрема за рахунок варіативної складової навчальних планів;
- комплекс заходів позакласної та позашкільної роботи економічного змісту.

Зауважимо, що організація такого навчально-виховного простору потребує певної системи роботи школи, що передбачає як управлінську, так і виконавчу діяльність, спрямовану на реалізацію цієї мети.

Перша включає діяльність адміністрації зі створення необхідного ресурсного середовища для ефективної роботи з формування економічної культури, друга – діяльність учителів, батьків, які забезпечують виконання управлінських рішень, що стосуються економічної освіти та виховання учнів.

Таким чином, у структурі організації економічної освіти та виховання представлено три ланки – управлінську, виконавчу та безпосередньо вихованців. Ці ланки повинні функціонувати на основі ділових зв'язків між їх учасниками, спільно прагнути до виконання мети та завдань економічної підготовки школярів, координувати зміст, форми та методи роботи в цьому напрямку – вважає О. Шпак [12].

Мета та завдання діяльності кожної ланки визначаються насамперед головними завданням економічної підготовки учнівської молоді, які знаходимо в таких нормативних документах, як Державний стандарт базової і повної середньої освіти, Концепція розвитку економічної освіти в Україні та ін.

Діяльність управлінської та виконавчої ланок в умовах загальноосвітнього навчального закладу спрямована на виконання державного замовлення, а саме підготовку до активного життя високоосвіченого компетентного випускника, який працюватиме над розбудовою нової європейської держави в контексті вимог, європейських стандартів.

Завдання економічної освіти полягає в перетворенні економічних знань учнів загальноосвітніх навчальних закладів в економічне мислення, а далі – в економічну культуру як окремої людини, так і суспільства в цілому [14].

Формування економічного мислення, а отже й економічної культури не може відбуватися в межах окремого навчального предмета чи виховного заходу. Треба, щоб зміст економічної освіти відбивався у структурі всіх головних навчальних предметів загальноосвітнього навчального закладу, а також в комплексному виховному плані [9].

Далі слід зупинитися на визначенні ролі управлінської діяльності в процесі економічної соціалізації в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Успішне вирішення завдань економічної освіти та виховання залежить насамперед від чіткого розподілу функціональних обов'язків між усіма учасниками цього процесу.

О. Шпак у роботі «Економічне виховання учнівської молоді: теорія управління і практика інформаційного забезпечення» визначив завдання, які покладено на управлінську ланку, урахувавши сучасні тенденції розвитку економічної освіти та виховання, вони нами доповнені та скореговані таким чином:

- сформувати концепцію розвитку економічної освіти в загальноосвітньому навчальному закладі;
- створити необхідне для її реалізації ресурсне середовище;
- спланувати роботу з формування в учнів економічної культури;
- забезпечити навчально-виховний процес підготовленими кадрами;
- скоординувати діяльність учителів, батьків, органів учнівського самоврядування щодо виконання завдань економічної підготовки учнів;
- систематично аналізувати ефективність проведеної роботи та корегувати її.

Цим процесом треба управляти, враховуючи всі фактори, вміло керуючи ними, спрямовуючи їх на організацію економічної підготовки учнів. Відповідно в обов'язки директора школи повинно входити:

- здійснення керівництва педагогічним колективом школи, контроль за його діяльністю;
- керівництво координаційною радою з економічної освіти та виховання;
- планування, організація та проведення педагогічних рад, виробничих нарад з питань економічної освіти.

Заступник директора з навчально-виховної роботи повинен здійснювати:

- планування економічної освіти учнів у навчальному процесі;
- аналіз ефективності використання навчальних предметів для економічної освіти учнів і формування в них економічної культури;
- консультації методичних об'єднань з питань аналізу програм і встановлення міжпредметних зв'язків з метою виявлення можливостей інтеграції у формуванні економічної освіти та культури учнів;
- організацію економічного виховання школярів через учнівське самоврядування.

Одним із першочергових завдань заступника директора з навчально-виховної роботи є визначення конкретних можливостей кожного навчального предмета щодо формування економічної культури.

Учителі-предметники мають зробити аналіз змісту навчальних програм з метою визначення економічного потенціалу навчальних предметів. О. Шпак пропонує застосовувати «аналітичні» карти, здійснюючи подібні міжпредметні зв'язки [13].

При цьому слід мати на увазі не механічну інтеграцію знань з різних предметів і тем, а об'єднання їх навколо провідних ідей. Такий підхід сприятиме формуванню в учнів цілісної економічної картини світу на основі аналітичного і синтетичного розгляду дійсності.

У практиці роботи визначилися інші різноманітні форми, методи і методичні прийоми здійснення зв'язку між навчальними предметами – інтегровані уроки, комплексні навчальні екскурсії, інтегровані мінітурніри тощо. Слід зазначити, що використання інтерактивних методів навчання сприяє формуванню економічних компетенцій.

А. Нісімчук вважає, що «при формуванні основ економічної культури в учнів заняття повинно мати переважно практичний характер, а процес формування економічних знань та виконання практичних завдань відрізняється творчою направленістю» [9, с. 39].

Починати роботу потрібно з анкетування, що допоможе вчителю спланувати подальшу роботу, а для учнів такий метод буде демонстрацією одного з прийомів маркетингових досліджень. Позитивні результати в економічній підготовці дають рольові та ділові ігри, в процесі яких учитель моделює різні ситуації та проблеми економічного характеру.

В економічній соціалізації учнів особливу роль відіграє позакласна робота. Успіх її залежить від реалізації чіткої системи взаємозв'язаних заходів, які підготовлені з урахуванням інтересів та вікових особливостей учнів. На відміну від уроку, обмеженого рамками часу та програмою, позакласні заходи дають більше можливостей для творчості вчителя та учня у виборі їх форми, змісту, місця та часу проведення.

Системність в організації позакласної роботи забезпечує створення єдиного центру з економічної освіти та виховання у школі, який займатиметься плануванням та організацією роботи у цьому напрямку. Економічним змістом і тематикою наповнюються традиційні форми позакласної роботи – години спілкування, конференції, вікторини, усні журнали, КВК, екскурсії тощо. При цьому важливо, як зазначає О. Шпак, щоб класні й позакласні заняття становили собою єдине ціле, були взаємопов'язані [12].

Значну роль в економічній соціалізації школярів відіграє діяльність органів учнівського самоврядування, але в тому разі, якщо в ній відсутній формалізм і бюрократія.

Роль сім'ї у процесі економічної соціалізації учнів є незаперечною, адже економічна свідомість, як правило, закладається в сім'ї. Проте однією з проблем формування економічної культури молоді є низька економічна культура дорослих, тому одним із завдань школи є організація економічної просвіти батьків.

Отже, організатор позакласної та позашкільної роботи має виконувати таку діяльність:

- планування роботи з економічного виховання у позаурочний час;
- забезпечення участі в роботі координаційної ради з економічної освіти та виховання учнів;
- координацію роботи школи та позашкільних закладів з економічного виховання;
- забезпечення методичного супроводу позашкільної діяльності з економічного виховання в позаурочний час;
- координацію та узгодження процесу економічного виховання з іншими напрямками виховної роботи школи;
- проведення моніторингу економічної освіти та виховання учнів у позаурочний час.

Таким чином, з одного боку, учень повинен засвоїти основи економіки, тобто бути економічно грамотним, а з другого – оволодіти економічною поведінкою, тобто вмінням поводити себе в економіці, а отже, у суспільстві, «грати» основні економічні ролі та вступати в економічні відносини з іншими в процесі економічної діяльності. Адже саме в економічній діяльності проявляється економічна культура людини.

Необхідною умовою ефективного формування економічної культури учнів є високий рівень економічної компетентності керівництва школи. Якщо керівник навчального закладу має глибокі економічні знання, розуміє сучасні економічні проблеми, актуальність економічної освіти для молодого покоління, він усе зробить для результативної роботи в цьому напрямку.

З огляду на це керівник навчального закладу повинен оволодіти педагогічним менеджментом і маркетингом, упроваджувати нові форми роботи в своєму колективі, бути ініціатором усіх нововведень.

Навчально-виховний простір навчального закладу повинен максимально сприяти економічній соціалізації школярів, відповідно мати взаємопов'язані складові щодо цього напрямку функціонування.

Перша складова такого навчально-виховного простору – економіко-освітнє життя навчального закладу, яке втілюється в різноманітних формах (уроки економіки, позаурочні заходи – тижні економіки, конкурси, олімпіади, участь у МАН). Соціалізуюча дія цих заходів значно посилюється, якщо всі учасники активно взаємодіють: створюють проекти, аналізують результати, дискутують, обмінюються враженнями тощо. Саме спілкування стає результатом усвідомлення школярем власної спроможності творити цей простір.

Друга складова – ресурсне забезпечення як поле, в якому реалізується спілкування (кабінет економіки, інформативні стенди економічного змісту, шкільна економічна газета тощо). При цьому предметне оточення не є фоновим чинником економічної соціалізації. Воно стає дієвим тоді, коли виступає як відображення економічної діяльності школярів, ініціюється та створюється безпосередньо ними. У такий спосіб предметне оточення починає відігравати роль передавача економічної інформації та подальшого наукового пізнання.

Третя складова цього простору – інтелектуальна творча діяльність усіх суб'єктів навчально-виховного процесу – як учнів, так і вчителів.

Таким чином, шкільна система навчання і виховання є дієвим чинником економічної соціалізації, і цей процес, що здійснюється в ході безпосередньої життєдіяльності учнів і вчителів, потребує подальшого більш детального наукового пошуку.

Література:

1. Дембицька Н. Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації молоді / Н. Дембицька // Соціальна психологія. – 2008. – № 2. – С. 49-59.
2. Економічна соціалізація молоді : соціально-психологічний аспект / за заг. ред. В. Москаленко. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2008. – 336 с.
3. Зубіашвілі І. К. Ставлення до грошей як фактор економічної соціалізації старшокласників : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Зубіашвілі Ірина Костянтинівна. – К., 2009. – 16 с.
4. Кравченко Т. В. Виховання – важливий вектор соціалізації : метод. рек. для класних керівників 5-9 класів / Т. В. Кравченко // Класний керівник. – 2010. – № 11. – С. 2-23.
5. Кузнецова Т. В. Основи економічної психології / Т. В. Кузнецова. – К. : Вид-во МАУП, 2006. – 140 с.
6. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник / Н. Є. Мойсеюк. – К. : КДНК, 2001. – 608 с.
7. Москаленко В. Соціально-психологічні засади економічної культури особистості / В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2007. – № 4. – С. 3-16.
8. Нисимчук А. С. Экономическое воспитание в сельской школе / А. С. Нисимчук. – М. : Просвещение, 1989. – 207 с.

9. Нисимчук А. С. Экономическое образование школьников: кн. для учителя / А. С. Нисимчук. – М. : Просвещение, 1991. – 160 с.
10. Терюкова Т. С. Экономические компетенции: сущность, структура и место в системе ключевых компетенций / Т. С. Терюкова // Экономика в школе. – 2009. – № 3/4. – С. 42-47.
11. Філончук З. В. Підготовка вчителів у післядипломній освіті до формування економічної культури учнів основної школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / З. В. Філончук. – Чернігів, 2012. – 20 с.
12. Шпак О. Т. Економічне виховання учнівської молоді: теорія управління і практика інформаційного забезпечення : навч.-метод. посіб. / О. Т. Шпак, В. І. Терес, С. Г. Цибін. – Дрогобич : Коло, 2002. – 172 с.
13. Шпак А. Т. Организация экономического образования и воспитания учащихся / А. Т. Шпак. – К. : Рад. школа, 1987. – 128 с.
14. Юхимович О. Система безперервної шкільної економічної освіти / О. Юхимович // Географія та основи економіки в школі. – 2007. – № 4. – С. 8-9.

Філончук З.В.

УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ ПРОСТРАНСТВО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ

Статья раскрывает роль учебно-воспитательного пространства учебного заведения как фактора экономической социализации учащейся молодежи. В статье определена сущность и соотношение понятий «экономическая социализация», «экономическая культура», «экономическое воспитание» учащейся молодежи.

В статье рассмотрена взаимосвязь и взаимозависимость процессов экономической социализации, экономического образования и экономического воспитания, представлена характеристика учебно-воспитательного пространства как педагогической категории, предложены рекомендации по усовершенствованию экономической подготовки учащихся в учебном заведении.

Определена роль управленческой деятельности в процессе экономической социализации в условиях общеобразовательного учебного заведения.

Ключевые слова: экономическая социализация, факторы экономической социализации, экономическое воспитание, экономическая культура учащейся молодежи.

Filonchuk Z.V.

LEARNING AND EDUCATIVE SPACE OF AN EDUCATIONAL ESTABLISHMENT AS A FACTOR OF THE STUDENTS' YOUTH ECONOMIC SOCIALIZATION

The article reveals the value of the learning and educative space of an educational establishment as a factor of the students' youth economic socialization. There have been defined the sense of the «economic socialization», «economic culture», «economic education» notions' correlation to the studying youth.

The article examines the relationship and interdependence of the economic socialization and economic education processes. The learning educative space is characterized as a pedagogical category; recommendations for better economic training of students at the educational establishment are offered.

The managing activity value in the process of economic socialization in the context of school guidance educative competence as a necessary condition of the students' economic culture effective forming has been underlined in the article.

The article defines that student should not only obtain basic economic knowledge but also seize economic behavior, that means to perform definite economic «parts» and start definite economic relations with other people in the process of economic activity.

The article provides explanation as for the after-classes work importance, the successful realization of which depends on the strict system of interrelated activities prepared and focusing on the pupils' interests and age specific features. Extra-curricular activities differ from lesson measured by time and studying program, they give many more possibilities for creative teacher's and pupil's activity because every time such work varies in form, sense, time and place.

Key words: economic socialization, factors of economic socialization, economic education, economic culture of the students' youth.